

Doprinos Drugoga vatikanskog sabora čovjeku kao teološkoj temi

RICHARD PAVLIĆ*

UDK: 262.5:233
Pregledni članak
Primljeno:
15. svibnja 2014.
Prihvaćeno:
16. kolovoza 2014.

Sažetak: Članak se bavi pitanjem koncilskoga doprinosa temi kršćanske antropologije. U prvom dijelu članka podsjeća se na osnovne povijesne crte pretkoncilskoga teološkog ozračja obilježenog teološkim pokretom nazvanim »Nova teologija«. Pažnja se fokusira na potrebu ponovnoga otkrivanja dinamične biblijske slike čovjeka otvorena za nadnaravno. U tom smislu drugi dio članka posvećen je samoj koncilskoj antropološkoj tematici sažetoj u tekstu i duhu Pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* koja nudi kristološki model pristupa otajstvu čovjeka (GS 22). Ovaj će model imati odjeka u postkoncilskoj teologiji kojom se bavi treći dio članka. Osim pozitivnih koncilskih doprinosa razvoju i sistematizaciji antropološke materije, spominju se i kritični stavovi pojedinih teoloških imena naspram samoga koncilskoga teksta. Zaključno se primjećuje da koncilaska kristološka postavka u antropologiji rezultira pokušajima objedinjavanja i sistematizacije antropološke materije, iako ti pokušaji nisu uniformni.

Cljučne riječi: Drugi vatikanski koncil, *Gaudium et spes*, teološka antropologija.

Uvod¹

Brojne koncilске teme dobile su na aktualnosti u sklopu nedavno obilježene »Godine vjere«, prigodom pedesete obljetnice Drugoga vatikanskog koncila. Tako je i s temom kršćanske antropologije kojoj ovdje želimo dati prednost u odnosu na sveukupnu koncilsku tematiku. Radi se dakle o jednom segmentu sveukupnoga koncilskog doprinosa obnovi Crkve i njezina nauka.

* Dr. sc. Richard Pavlić,
Katolički bogoslovni
fakultet Sveučilišta u
Zagrebu, Teologija u
Rijeci, područni studij,
Omladinska 14, 51 000
Rijeka, ripavlic@gmail.com

¹ Članak nastaje slijedom autorova inauguralnog predavanja koje je održano 1. listopada 2013. godine, na početku akademske godine na Teologiji u Rijeci.

Posebnost teme leži u činjenici da sam Koncil nije posvetio ni jedan dokument pitanju čovjeka kao takvoga. Koncilska se tematika zapravo koncentrira oko dviju tema: Crkva i Objava. U sklopu ove druge teme razvija se pitanje interesa Crkve za suvremeni svijet, njezine otvorenosti za svijet, govor o čitanju »znakova vremena«. U ovom kontekstu otvara se prostor za razvoj antropološke tematike. Dokument u kojem to eksplicitno i najviše dolazi do izražaja je Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu – *Gaudium et spes*.² Njime se eksplicitno željelo dati »prve nacрте kršćanske antropologije«:³ »Stoga će stožerom svega našega izlaganja biti čovjek – i to jedan i cijeli, s dušom i tijelom, sa srcem i savješću, s umom i voljom.« (GS 3)

Članak započinjemo prikazom situacije pretkoncilskoga perioda. Slijedi sam Koncil s naglaskom na *Gaudium et spes*, te postkoncilska teologija.

1. Pretkoncilsko razdoblje

U kratkim povijesnim crtama podsjećamo na odabrane i poznate povijesne činjenice. Od tridesetih do pedesetih godina dvadesetog stoljeća u Francuskoj se rađaju teološke struje koje će biti promotori obnove katoličke teologije. Formira se teološki pokret tzv. Nova teologija (*Nouvelle Théologie*) uz koju se veže teološka disputa (*querelle*) glede antropoloških tema teologije. Dva su pokretačka motiva. Prvi se veže uz osjećaj potrebe u teologiji za uspostavljanjem živoga kontakta sa životom i kulturom onoga vremena – ono što će se u koncilskom vremenu sažimati famoznom riječju *aggiornamento*. Drugi motiv povratak je na izvore, ponovno otkrivanje bogatstva kršćanske tradicije, Svetoga pisma i otačke teologije – i ovaj motiv posjeduje svoju čarobnu riječ: *ressourcement*.

Kolijevkama ovih dvaju motiva predstavljaju se dvije škole: isusovačka i dominikanska.⁴ Uz prvu se vežu poznata isusovačka imena s Teologije u Lionu – Fourvière, kao što su Henri de Lubac, Henri Bouillard, Jean Daniélou i drugi. U sklopu ove škole i duha »povratka na izvore« od 1942. godine prevode se i tiskaju djela crkvenih otaca. U izdanju izdavačke kuće *Cerf* u Parizu nastaje zbirka otačkih djela: *Sources chrétiennes* koja i danas nastavlja sa svojim radom. Unutar iste škole od 1944. godine, u suradnji s izdavačkom kućom *Aubier-Montaigne* u Parizu, rađa se zbirka teoloških monografija *Théologie* u kojoj spomenuta imena iz ove škole objavljuju svoja djela. Upravo ta djela prvi su poticaji za duboku i temeljitu obnovu katoličke

² DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (7. XII. 1965.), (= GS).

³ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, Editrice Queriniana, Brescia, 2005., ³2009., str. 25.

⁴ Usp. R. PAVLIĆ, D. VUKOVIĆ, *Koncilsko ozračje: Herni de Lubac*, u: *Crkva u svijetu*, 48(2013.)2, str. 189.-208.

teologije. Drugu školu predstavlja francuska dominikanska teologija Le Saulchoir. U njoj se posebno ističu dva imena: Marie-Dominique Chenu te Yves Congar. Zajedno sa spomenutim francuskim isusovcima navedeni dominikanci promotori su obnove katoličke teologije.

Obje spomenute škole bivaju na udaru tzv. *Rimske teološke škole* koju podjednako predstavljaju i isusovci i dominikanci, koji pak žele zadržati postojeći tzv. »manualistički« stila u teologiji. Promotori obnove katoličke teologije iz spomenutih dviju francuskih škola etiketirali su ovu rimsku teološku školu i njezinu teologiju kao »suhoparnu«, »rigidnu i formalnu«, »previše defenzivnu« i »usku«. ⁵ S druge strane, »rimski teolozi« stigmatizirali su tzv. *novu teologiju* kao krivovjernu, a kako je rimska škola u pretkoncilskom vremenu bila bliska crkvenom Učiteljstvu, imala je utjecaja na pojedine intervente samoga Učiteljstva, osobito za vrijeme pape Pia XII. U njegovoj enciklici *Humani generis* iz 1950. godine ⁶ mnogi su prepoznali direktan udar na spomenute teologe, osobito na de Lubaca i Congara, sve do njihove »rehabilitacije« na Drugom vatikanskom koncilu, kada su obojica imenovani *peritusima* Koncila.

1.1. NOVO POIMANJE ČOVJEKA

Kako su se ova pretkonciliska previranja odrazila na području teološke antropologije, te koju novost donose nova teološka nastojanja na ovom području i s kojim posljedicama? U pretkoncilskim godinama kod pojedinih katoličkih autora primjećuje se potreba za nadilaženjem dotadašnje esencijalističke i statičke vizije čovjeka, shvaćenog u njegovoj metafizičkoj naravi (skolastički i neoskolastički period). ⁷ Istovremeno se javlja traženje i ponovno otkrivanje dinamičnije – izvorne vizije čovjeka koja je u skladu s ponovnim otkrivanjem dinamične vizije Boga – biblijskoga Boga. Događa se dakle, povratak na biblijsku teološko-antropološku viziju kojoj nije strana više »personalistička« antropološka vizija s elementima povijesnosti i tjelesnosti, osobnosti i odnosnosti, dinamike i duhovnosti. Sve ovo na području teološke antropologije dolazi do izražaja na polju nauka o milosti. Ponovno se otkriva »nestvoreni«, dinamični, osobni, aspekt milosti. Istovremeno se napušta »secirajući« i izvanjski, »laboratorijski« pristup tematici. Naglašava se čovjekova urođena čežnja za Bogom – *desiderium naturale*, čovjekova otvorenost za nadnaravno, međusobna radikalna upućenost naravi i nadnaravi, uz istovremeno razlikova-

⁵ Usp. R. PAVLIĆ, D. VUKOVIĆ, Koncilsko ozračje: Herni de Lubac, str. 193., 195., 200.

⁶ PIO XII., *Humani generis*, (12. VIII. 1950.) Usp. R. PAVLIĆ, Henri de Lubac (1896.-1991.), u: *Communio* (hrv. izdanje), 37(2011.)111, str. 127.-132.

⁷ A. DONI, La riscoperta delle fonti, u: R. FISICHELLA (ur.), *Storia della teologia*, vol. 3, Edizioni Dehoniane, Roma, 1966., str. 467.-469.

nje jednoga i drugoga. Konkretno ostvarenje ovih postavki događa se kristološkim pristupom čovjeku, biblijsko-pavlovskim. Sažeto: ponovno se otkriva biblijsko-kristološka perspektiva u antropologiji s posljedicama u duhovnosti, dogmatskoj, moralnoj i pastoralnoj teologiji.

Konkretnom prekretnicom smatraju se četrdesete godine 20. stoljeća, tj. de Lubacovo djelo *Surnaturel (Nadnaravno)*, objavljeno 1946. godine.⁸ U djelu se obrađuje problematika milosti, odnos naravi i milosti, sažeta u teološki višeznačnom izrazu *nadnaravno*. U ovoj se problematici, prema de Lubacu, sažima »cijela antropologija«, u njoj je uključeno »sveukupno otajstvo Boga i čovjeka«.⁹ Uz de Lubaca tu je i njegov subrat i imenjaka Henri Bouillard koji se uglavnom bavio fundamentalnom teologijom, ali je uz to dao i dobar doprinos antropologiji – nauku o milosti. Na njega, kao i na de Lubaca, snažno je utjecala Blondelova filozofska misao. Treba spomenuti i Jeana Mourouxa, dijecezanskoga svećenika koji razvija osobnu i dijalošku koncepciju vjere. De Lubac ga često citira u svojem govoru o *nadnaravnom*, osobito glede antropologije Drugoga vatikanskog koncila.¹⁰ Od ostalih teologa koji se vežu uz pokret obnove katoličke teologije s naglaskom na antropološkim temama spomenimo još Karla Rahnera, o kojemu ćemo kasnije u članku. Sada samo zaključujemo da će antropološke postavke ovdje spomenutih autora imati odjeka u koncilskim dokumentima, osobito u dogmatskoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu – *Gaudium et spes*.

2. Drugi vatikanski koncil – *Gaudium et spes*

Podsjećamo da antropološku materiju u koncilskim dokumentima nalazimo tek sekundarno, tj. kroz govor o Crkvi u suvremenom svijetu. Ističemo u tom smislu nekoliko činjenica. *Gaudium et spes* volumenom je najduži dokument u povijesti crkvenoga Učiteljstva, a GS 22 smatra se najcitiranijim koncilskim tekstom, dušom dokumenta i koncilske antropološke postavke: »Otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljene Riječi. (...) Krist, novi Adam, u samoj objavi Oca i njegove ljubavi potpuno otkriva čovjeka njemu samom i objavljuje mu njegov uzvišeni poziv.« (GS 22) Otajstvo čovjeka promatra se dakle kroz prizmu Objave. Tekst ima specifičnu strukturu. Ne počinje pozivanjem na vjerske istine kao obič-

⁸ H. de LUBAC, *Surnaturel. Etudes historiques*, Aubier-Montaigne, Paris, 1946.

⁹ H. de LUBAC, *Surnaturel. Etudes historiques*, str. 6.

¹⁰ Usp. H. de LUBAC, *Petite catéchèse sur Nature et Grâce*, Fayard, Paris, 1980., str. 127.-136.; H. de LUBAC, *Athéisme et sens de l'homme. Une double requête de Gaudium et spes*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1968., str. 151.; R. PAVLIĆ, *Il mistero della salvezza cristiana. L'influsso di Ireneo di Lione su Henri de Lubac*, Dissertazione per il Dottorato nella Facoltà di Teologia della Pontificia Università Gregoriana, Roma, 2010., str. 52., 191.

no, nego polazi od opisa konkretne životne situacije suvremenoga čovjeka. Govori se o čovjekovoj situaciji u modernom društvu, zatim o dostojanstvu ljudske osobe, o pojedinim urgentnim problemima ljudske zajednice, o ljudskoj djelatnosti u svijetu, te konačno, u četvrtom poglavlju, o zadaći Crkve u suvremenom svijetu. Adresari teksta nisu samo »sinovi Crkve«. Koncil se obraća »bez oklijevanja« »svim ljudima, sa željom da svima izloži kako shvaća prisutnost i djelovanje Crkve u suvremenom svijetu« (GS 2). Način govora pastoralne konstitucije o ovim temama jest sljedeći: s jedne strane daje se maksimalno poštovanje čovjekovoj autonomiji, govori se o slici čovjeka »u početcima« (Post 1-2); s druge strane konstantno se upućuje na Krista – Kristovo otajstvo, u svjetlu citiranoga teksta iz GS 22, u skladu s jedinim čovjekovim konačnim ciljem.

Polazeći dakle od temeljnih *pastoralnih* postavki, dobiva se dobiva se *dogmatsko-antropološki* zaključak koji leži u podlozi pastoralne refleksije o čovjeku, a to je traženje ravnoteže (sinteze) između *naravi* i *nadnaravi*, između čovjekove autonomije i upućenosti na milost (*nadnaravno*). Ako se izgubi iz vida ovo koncilsko traženje ravnoteže/sinteze, može se stvoriti krivi dojam da koncilaska vizija Crkve u suvremenom svijetu poima čovjeka isključivo u njegovu »naravnom« ambijentu – u svijetu, da se radi o isključivo naturalističkoj viziji čovjeka, što bi pak bilo potpuno krivo.

2.1. OZRAČJE NASTANKA KONCILSKE MISLI

Da bismo razumjeli logiku koncilskih otaca, nužno je vratiti se jedan korak unazad na pretkoncilsku viziju svijeta i čovjeka. Pretkoncilski i koncilski svijet doima se i predstavlja kao esencijalno humanistički. Čovjeka se stavlja na početak, i u središte svega. Postavlja ga se kao konačni cilj svega. Radi se dakle o radikalnom antropocentrizmu koji obilježava moderno doba, počevši od kasnoga srednjeg vijeka pa sve do 19. stoljeća.¹¹ Čovjek zauzima mjesto Boga. On je vrhunsko biće. On se više ne poima kao stvorenje, biće stvoreno od Boga. Njegova zadaća nije više vršenje Božjega plana i nacrti niti postizanje vječnoga života nakon smrti. Moderni je humanizam stoga a-teistički, bez Boga. Čovjeka se ne poima kao stvorenje, nego kao stvoritelja sebe samoga i svijeta oko sebe. Čovjek preobražava svijet prema svomemu htijenju, ne prema zadanom zakonu. On sam stvara zakon. On sam određuje što je dobro, a što zlo – on jede sa stabla spoznaje dobra i zla (Post 3).

Svijet modernoga čovjeka imanentistički je, zatvoren u sebi – u obliku sfere. Nije otvoren za transcendenciju. Sve je zatvoreno u imanenciju, u svijet u kojem nema Boga. Takav svijet ne poznaje biće koje bi bilo transcendentno, ne poznaje otvo-

¹¹ A. ÁLVAREZ SUÁREZ, Nuove istanze antropologico-spirituali nella riflessione della Gaudium et spes, u: B. MORICONI (ur.), *Antropologia cristiana*. Città Nuova Editrice, Roma, 2001., str. 431.

renost prema Bogu, prema duhu, kao stvarnosti koja nadilazi materijalno, prema vječnom životu, kao stvarnosti koja nadilazi povijest. Transcendencija, ukoliko ne biva negirana, biva ignorirana.¹²

Suvremeni je čovjek dakle radikalno »svjetovan«. On pripada ovom svijetu, nije hodočasnik prema nebeskoj domovini, ne nada se spasenju »odozgor«, vjeruje da može spasiti samoga sebe pomoću razuma i volje, pomoću tehnike i znanosti. No radikalni proces sekularizacije ne zaustavlja se samo na svjetovnosti, na priznavanju autonomije svjetovnim stvarima, nego se na sve dublji i širi način pretvara u radikalni sekularizam, pozitivno isključenje Boga i religije iz svijeta, negacija bilo kakva odnosa svijeta s Bogom, sve do totalne laicizacije osobnoga i socijalnoga života. U ovakvom ambijentu rađa se teorijski i praktički ateizam, religiozna indiferentnost, štoviše, religija biva smatrana stranim i nevažnim elementom za suvremenoga čovjeka.¹³

Kao odgovor na ovakvu viziju svijeta i čovjeka, na polju katoličke teologije u pretkoncilskom vremenu, javljaju se pojedini pokušaji »modernizacije« kršćanske poruke, njezina prikazivanja u kategorijama modernoga antropocentrizma, imanentizma, racionalizma, storicizma i sekularizma. Međutim, ovi pokušaji uglavnom nisu mogli proći bez istovremene svojevrstne negacije transcendencije i nadnaravnoga, otajstvene i nadracionalne naravi samoga kršćanstva. Nisu mogli proći bez svojevrstnoga »sakaćenja« kršćanstva u granice racionalnoga, ljudskoga, povijesnoga, bez ikakva odnosa s Transcendencijom.¹⁴ Još prije Koncila, pojedini katolički autori upozoravaju na opasnosti ovakve »modernizacije« kršćanske poruke.¹⁵

2.2. KONCILSKA PITANJA O ČOVJEKU

Koji je dakle koncilski odgovor na ovakvo ozračje u suvremenoj antropologiji i teologiji? U ovakvom misaonom ambijentu, u kojem još uvijek dominira moderno poimanje čovjeka, shvaćenoga isključivo u granicama svjetovnoga, prikovanoga za ovozemno, bez ikakve otvorenosti za transcendenciju, klasična koncilaska pitanja – otkuda dolazimo, kamo idemo, koji je smisao našega postojanja – mogla su se doimati zastarjelima i bez smisla, jer više ne nalaze odjeka u suvremenom svijetu. Zašto onda Koncil inzistira upravo na ovim pitanjima? Zato jer ona naočigled stavljaju čovjeka na prvo mjesto. Međutim, teško pronalaženje odgovora na ova pitanja vraća nas na onu temeljnu istinu o čovjeku – da je čovjek samomu sebi misterij, i to miste-

¹² A. ÁLVAREZ SUÁREZ, *Nuove instance antropologico-spirituali*, str. 431.

¹³ A. ÁLVAREZ SUÁREZ, *Nuove instance antropologico-spirituali*, str. 432.

¹⁴ A. ÁLVAREZ SUÁREZ, *Nuove instance antropologico-spirituali*, str. 432.

¹⁵ De Lubac u tom smislu naglašava nadnaravni i nad-povijesni karakter kršćanstva. Usp. H. de LUBAC, *Catholicisme. Les aspects sociaux du dogme*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1938., hrv. prijevod: *Katoličanstvo*, Ex Libris, Rijeka, 2012., poglavlja V. i IX.

rij kojega sam čovjek postaje svjestan na paradoksalan način. Zato *Gaudium et spes* donosi najprije opis čovjekove paradoksalne situacije, polazeći od govora o brzim promjenama koje su »probudene od ljudskoga uma i stvaralačke poduzetnosti«, koje: »djeluju povratno na samoga čovjeka, na njegove individualne i kolektivne sudove i želje te na njegov način mišljenja i djelovanja« (GS 4). Dakle, optimizam.

Međutim, unatoč brzim promjenama koje su »probudene od ljudskoga uma i stvaralačke poduzetnosti«, unatoč dakle prividnom optimizmu, suvremeni čovjek susreće se sa stvarnostima kao što su: nutarnja nesigurnost i neodlučnost, glad i siromaštvo, novi oblici društvenoga i psihičkoga ropstva, oštri politički, društveni, ekonomski, rasni i ideološki razdori, zanemarivanje čovjekove temeljne duhovne dimenzije (usp. GS 4). Koncil sve to sažima sljedećim riječima: »Zahvaćeni tako zamršenim stanjem, mnogi su naši suvremenici ujedno sprječavani u pravom raspoznavanju trajnih vrijednosti i u njihovu usklađivanju s novima. Otuda ih spopada nemir te su rastrgani između nade i tjeskobe kad se pitaju o sadašnjem tijeku događaja. Taj tijek stvari izaziva, štoviše, prisiljava ljude na odgovor.« (GS 4)

Radi se dakle o gotovo taksativnoj fenomenologiji antropološke naravi, ali teološke inspiracije, kojom se žele naglasiti dvije stvari: prvo, da je vidljivi nesklad u svijetu zapravo odraz čovjekova nutarnjeg nesklada (usp. GS 10); drugo, da je sklad moguće pronaći jedino u svjetlu Isusa Krista. Zato Koncil »želi osloviti sve u svjetlu Krista (...) da bi osvijetlio otajstvo čovjeka i surađivao u pronalaženju rješenja najvažnijih pitanja našega vremena« (GS 10). Koncil dakle traži odgovor na temeljna čovjekova pitanja – u svjetlu Isusa Krista: »Otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljene Riječi« (GS 22). Drugim riječima, Koncil naglašava da čovjekova narav biva dostatno osvijetljena jedino nadnaravnim svjetlom, odnosno: čovjekova narav radikalno je upućena na »nad-narav« – na *milost*. Namjesto neoskolastičkoga jaza između reda naravi i *nadnaravnoga* (milosti), ovdje stupa na snagu radikalna upućenost naravi na milost.

2.3. PONOVO OTVARANJE ČOVJEKA ZA TRANSCENDENCIJU

Što Koncil želi postići ovim postavkama? Koncilski oci obraćaju se suvremenom čovjeku, čovjeku post-moderne, dobrim dijelom razočaranom i umornom od modernizma, sa smanjenim optimizmom, čovjeku koji je svjedok brojnih iscrpljenih humanizama, uglavnom ateističkih, koji su ostavili tragove neravnoteže u svijesti brojnih ljudi. Upravo su ovi ateistički humanizmi poslužili da se suvremeni čovjek ponovno suoči sa svojim urođenim pozivom za vječnost, ili da se suoči s apsurdom koji zauzima mjesto potisnutoga Boga.¹⁶ Zapravo su ovi bezbožni humanizmi

¹⁶ H. de LUBAC, *Le Drame de l'humanisme athée*, Éditions Spes, Paris, 1944., hrv. prijevod: *Drama ateističkog humanizma*, Ex Libris, Rijeka, 2009.

svojevrsan neizrečeni apel suvremenom čovjeku da ispuni prazninu koju u njemu ostavlja antropologija zatvorena u povijest. Upravo ovdje koncilski oci prepoznaju ulogu Crkve koja ima zadaću nadići negativnost spomenutih humanizama, vratiti čovjeku smisao, otkrivajući mu ponovno njegovu nadnaravnu dimenziju.

Zato Koncil vraća na kristološku postavku u antropologiji. Polazište je biblijska antropologija, slika čovjeka »otvorenog« i pozvanog na transcendenciju, sprega Postanka, Ivanove i Pavlove antropologije, teologije Logosa i božanskoga sinovstva/posinjenja. To je ono što dominira otačkom antropologijom u kojoj teologija, antropologija i kozmologija bivaju nerazdvojive od kristologije. Upravo tu intuiciju Koncil izriče sljedećim riječima: »Adam, prvi čovjek, bio je pralik budućega, to jest Krista Gospodina. Krist, novi Adam, u samoj objavi Oca i njegove ljubavi potpuno otkriva čovjeka njemu samom i objavljuje mu njegov uzvišeni poziv« (GS 22). Po otajstvu *rekapitulacije* u Kristu (usp. Ef 1,10) ostvaruje se konačni cilj i smisao ljudske povijesti: »Naime, riječ Božja, po kojoj je sve stvoreno, sama je postala tijelom tako da kao savršen čovjek sve spasi i u sebi sve uglavi. Gospodin je cilj ljudske povijesti, točka prema kojoj se usmjeruju želje povijesti i uljudbe, središte ljudskoga roda, radost svih srdaca i punina njihovih težnji« (GS 45). Nikakve dakle sjene pesimizma, nego biblijsko-otački optimizam, svojstven istočnoj teologiji kršćanskoga nauka o divinizaciji u kojoj je čovjek potpuno obasan otajstvom utjelovljene Riječi i u kojem »Otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljene Riječi« (GS 22). Griehom »umanjen« čovjek, koji vlastitim snagama ne može ostvariti vlastitu puninu, ukoliko nasljeđuje savršenoga čovjeka – Krista, ponovno zadobiva svoju uzvišenu dimenziju: »Tko god slijedi Krista, savršenoga čovjeka, i sam postaje više čovjekom.« (GS 41) I jasno, uz optimizam spasenja ide i univerzalizam spasenja, točka u kojoj se *Gaudium et spes* nadopunjuje s dekretom *Ad Gentes*: »Utjelovljenjem se naime Sin Božji na neki način sjedinio sa svakim čovjekom.« (GS 22) »Crkvu je Bog poslao k narodima da bude 'sveopći sakrament spasenja'.« (AG 1)

Koncilaska je sugestija sljedeća: kristologija garantira dostojanstvo ljudske osobe, snažnije od bilo kojeg humanizma. U Kristu imamo egzemplarno čovječanstvo: »On koji je 'slika Boga nevidljivoga' (Kol 1,15) jest i sam savršeni čovjek, koji je Adamovoj djeci vratio sličnost s Bogom, koja je bila izobličena prvim grijehom. Budući da je u njemu ljudska narav bila preuzeta, a ne uništena, samim time je i u nama uzdignuta na uzvišeno dostojanstvo.« (GS 22)

3. Postkoncilaska teologija

Kako su se ove koncilske postavke odrazile na postkoncilski razvoj teološke antropologije i kakvo je današnje stanje ovoga traktata? Sam izraz *teološka antropologija*

relativno je nov. Naime, sredinom 20. stoljeća počinje se primjećivati problem prevelike fragmentacije antropološke materije. Prvi koji to još prije Koncila primjećuje jest Karl Rahner, i to u svom članku u *Lexikon für Theologie und Kirche*¹⁷ iz 1957. godine. Članak nosi naslov »Teološka antropologija«. To je prvi put da se u teologiji javlja takav naslov. U članku se jasno izražava potreba za sistematizacijom traktata. Danas ovaj traktat obuhvaća tri velike cjeline: tema stvaranja i grijeha, tema milosti i eshatologija. Donedavno su ovo bili posebno odvojeni traktati, a danas ujedinjeni pod naslovom »Teološka antropologija«, tematski i organski međusobno i povezani. Prihvaćena je dakle Rahnerova pretkoncilaska sugestija za ujedinjenjem antropološke materije u jedinstven traktat. To možemo smatrati prvim vidljivim koncilskim doprinosom na polju teološke antropologije.

Prvi pokušaj sustavnoga traktata javlja se 1972. godine, a stvara ga dvojac s Gregorijane: Maurizio Flick i Zoltan Alszegehly.¹⁸ Kasnije slijede Ladaria i Colzani, i ostali. Osim toga, koncilaska kristološka postavka predstavljena kroz *Gaudium et spes* utrla je put postkoncilskom razvoju teološke antropologije u smislu nadilaženja manualističkoga pristupa antropološkoj materiji.¹⁹

3.1. NA TRAGU KONCILSKIH POSTAVKI

Ipak, nije sve tako optimistično. Postoje i kritike na račun »limita« Pastoralne konstitucije. U tom smislu izdvajamo tri autora: belgijsko-nizozemski teolog, dominikanac Edvard Schillebeeckx, francuski isusovac Henri de Lubac te milanski teolog Giuseppe Colombo. Njihovi teološki interventi ne predstavljaju samo kritički osvrt na limite pastoralne konstitucije nego su i pokušaji sustavne ugradnje koncilskih poticaja u suvremenu teološku antropologiju.

Schillebeeckx koncilsku antropologiju uvodi u širi kontekst govora o Objavi.²⁰ Njegovo iščitavanje pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* biva u svjetlu Dogmatske konstitucije o objavi *Dei Verbum*. On time vrši ispravnu koncilsku hermeneutiku, nadilazi limite pastoralne konstitucije i daje zamjetan doprinos razvoju postkoncilске teologije, budući da u samoj pastoralnoj konstituciji ne nalazimo česta pozivanja na ostale koncilске dokumente. Uspoređujući antropološke postavke *Gaudium et spes* i *Dei Verbum*, Schillebeeckx tvrdi da su povijesno-spasenjske kategorije podložne kulturalnim promjenama povijesne svijesti čovječanstva te su stoga otvorene

¹⁷ K. RAHNER, Anthropologie, Theologische Anthropologie, u: J. HÖFER, K. RAHNER (ur.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, vol. I, Herder, Freiburg, 1957., str. 618.-627.

¹⁸ M. FLICK, Z. ALSZEGHY, *Fondamenti di una antropologia teologica*, Libreria editrice fiorentina, Firenze, 1970.

¹⁹ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 28.

²⁰ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 28.-29.

za nove kulturalne izričaje. U tom smislu nizozemski teolog tumači riječ *aggiornamento*, kao ključnu riječ koncilske nakane/programa pape Ivana XXIII. afirmacijom apsolutne Božje ljubavi u osobi Isusa Krista, Objava ljudskom iskustvu nudi novu dimenziju. Ona afirmira transcendentalnu dimenziju ljudskoga bića, dok sadržaji ljudskog povijesnoga samo-razumijevanja proizlaze iz kulture vremena. Schillebeeckx je svoj doprinos razvoju postkoncilske antropologije dao i ponovnim otkrivanjem kristološkoga principa u Objavi, ali ga interpretira u njegovu eshatološkom značenju: Krist predstavlja »novoga čovjeka«, eshatološkoga i time otvara uvijek novi horizont antropološkim vizijama koje proizlaze iz kulture.

Francuski isusovac Henri de Lubac antropološke postavke *Gaudium et spes* pokušava smjestiti u kontekst teološke diskusije o *nadnaravnom* u kojoj je on sam bio glavni akter. Radi se o teologiji milosti i s njome povezanim problemom štetnoga dualizma između naravnoga i nadnaravnoga reda, tj. govora o dva čovjekova konačna cilja: naravnom i nadnaravnom. Ova povijesno-teološka diskusija nastaje slijedom krive interpretacije Tomina nauka Aristotelova nasljeđa, pri čemu de Lubacova uloga biva u vraćanju na izvornu Tominu misao, tj. na jedinstvenu viziju čovjeka s jedinstvenim konačnim ciljem – *nadnaravnim*. Polazeći od *Gaudium et spes*, de Lubac sugerira dva temeljna zadatka za postkoncilsku teologiju.²¹ Prvi treba poći od čovjekove *konstitutivne otvorenosti* za konačni cilj. Tu temeljnu čovjekovu *otvorenost* treba povezati s čovjekovim božanskim pozivom objavljenim u Isusu Kristu. Bez ove poveznice s Isusom Kristom, čovjekova temeljna čežnja za ispunjenjem ostaje »bezdan koji doziva bezdan«.²² Citirajući ovdje Bartha, de Lubac podsjeća da vjera u čovjekovim nadama i tjeskobama treba upućivati na onu neopisivo dublju tjeskobu, ali isto tako neopisivo veću nadu.²³ Drugi zadatak postkoncilske teologije prema de Lubacu je upravo vraćanje na spomenutu jedinstvenu antropološku viziju. Na liniji *Gaudium et spes*, de Lubac polazi od kršćaninova interesa za svijet. Konstatirajući da Pastoralna konstitucija predstavlja zapravo zauzimanje stava u teologiji, stava kojim se distancira od pretkoncilske teologije »dva reda« koja je sa sobom nosila prizvuk dualizma i izvanjnosti. U tom smislu prema de Lubacu, Koncil izbjegava čak uporabu same riječi *nadnaravno*²⁴, a prvi dio same pastoralne konstitucije slijedi liniju od njega zacrtanu: to je jedinstvena vizija čovjekova otajstva, radikalno upućena na otajstvo Isusa Krista. I de Lubacov doprinos postkoncilskom

²¹ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 29.

²² O de Lubacovoj interpretaciji Tomina pojma *desiderium naturale*, usp. H. de LUBAC, *Augustinisme et théologie moderne*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1965.; H. de LUBAC, *Le Mystère du surnaturel*, Les Éditions du Cerf, Paris, 1965.; R. PAVLIĆ, *Il mistero della salvezza cristiana*, 60.-70.; R. PAVLIĆ, Henri de Lubac (1896.-1991.), 127.-130.

²³ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 29.

²⁴ Usp. H. de LUBAC, *Petite catéchèse sur Nature et Grâce*, 127.

razvoju teološke antropologije ide dalje od samog koncilskoga teksta, ostvarujući koncilsku nakanu nadilaženja spomenutoga teološkog dualizma. Na ovom putu su se pronašli i de Lubacovi suvremenici: Rahner, von Balthasar, Schillebeeckx, Alfaro, Bouillard, Flick-Alszeghy i drugi.

Milanski teolog Giuseppe Colombo ima vrlo kritičan stav prema koncilskom tekstu. Izdvajamo dvije njegove primjedbe.²⁵ Prva se odnosi na napetost između uvodnoga dijela s ostatkom dokumenta. Naime u uvodnom dijelu pastoralne konstitucije (GS 4-10) donosi se govor o čovjeku u povijesnoj perspektivi, u širem kontekstu povijesti čovječanstva, dok se dalje, u prvom dijelu konstitucije (GS 11-45), o čovjeku govori polazeći od njegovih temeljnih »elemenata«. Ovim se stječe dojam da koncilski tekst nije ostao vjeran prvotnoj nakani uvodnoga dijela. Druga primjedba polazi od dvostruke koncilске nakane: nadilaženje dotadašnjega teološkog modela u antropologiji, tj. promatranje čovjeka u smislu uzdizanja na nadnaravni red, te kalibracija kristocentrične postavke u antropologiji. Kritika se odnosi na ovu drugu nakanu, u smislu nedosljednosti glede kristološkoga principa, odnosno, pozivanje na Krista biva uglavnom na koncu pojedinih poglavlja kao jedan izvanjski dodatak. Ovim se pak stječe dojam da koncilská antropologija, usprkos pozitivnom isključivanju teologije dva reda, ponovno nudi manualističku antropologiju.²⁶ Glede ovih primjedbi i sam je Colombo bio vrlo kritiziran, osobito od onih koji smatraju da su već sam duh Koncila i izvorna nakana dovoljan temelj za postkoncilski razvoj antropologije.

Na liniji spomenutih Colombovih primjedbi još kritičniji prema koncilskoj antropologiji nam se čini stav suvremenoga milanskog teologa-antropologa Franca Giulia Brambille, današnjega biskupa Novare, dekana emeritusa Teološkoga fakulteta u Milanu, na čiju se misao dobrim dijelom pozivamo u ovom dijelu članka. Brambilla tvrdi da koncilská antropologija, sažeta u *Gaudium et spes*, ipak nije imala dovoljno jak utjecaj na postkoncilski razvoj teološke antropologije. Dokaz tomu je mnoštvo postkoncilskih manuala koji potvrđuju da je želja za nadilaženjem manualističke teologije/antropologije završila zapravo uređenjem »fasade«.²⁷ Razlog tomu vidi u slaboj povezanosti Pastoralne konstitucije s ostatkom koncilskoga nauka, osobito s *Dei Verbum* i *Lumen gentium*, te slaboj povezanosti s biblijskim svjedočanstvom. Pozivanje na biblijske citate u *Gaudium et spes* javlja se samo 187 puta, za razliku od *Lumen gentium*, gdje se na Bibliju poziva čak 399 puta. Ovim slijedom može se zaključiti da *Gaudium et spes* nije dala dovoljno snažnu sugestiju da se za polazi-

---

²⁵ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 30.-31.

²⁶ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 31.

²⁷ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 33.

šte suvremenog govora o čovjeku uzme Objava.²⁸ Sukladno tomu, sam naglasak na kristocentričnom modelu antropologije ostao je uglavnom afektivne naravi. Brambillina kritika nudi istovremeno i put za obnovu suvremene teološke antropologije. U tom smislu treba ozbiljno uzeti u obzir impuls *Dei Verbuma* glede spasenjskog karaktera Objave, tj. kristološku formu Objave te njezinu povijesnu deklinaciju. Prema Brambilli, *Gaudium et spes* ne može se smatrati ni krajem prethodnoga manualističkog modela u teologiji, ni početkom neke nove antropološke paradigme.²⁹ Ona jednostavno sugerira naglaske za razvoj teološke antropologije. Ovi su naglasci različito prihvaćeni i razvijani u postkoncilskom razdoblju, iako na razini sustavne teološke antropologije ti naglasci još uvijek nisu dovoljno usvojeni.³⁰

3.2. DVA ANTROPOLOŠKA MODELA

Opće pitanje, koje se postavlja nakon Koncila, jest sljedeće: treba li traktat osmisliti »logički« ili »kronološki«, tj. treba li se poći od teologije milosti, s primjedbom da bi tada traktat bio isključivo adresiran na kršćane, ili treba početi od protologije – teologije stvaranja, gdje bi po nekima više došao do izražaja univerzalizam govora o čovjeku? Postkoncilski antropološki manuali slijede više ovaj »kronološki« slijed, onako kako je to bivalo u sustavnoj pretkoncilskoj teologiji. Slijedi se »kronološki red« povijesti spasenja. Počinje se od protologije i ide se prema eshatologiji, a kristologija se nalazi u sredini između ovih dvaju dijelova. Ona povezuje i utemeljuje jedan i drugi. Takav slijed nalazimo u prvim postkoncilskim manualima: *Mysterium Salutis*³¹, te već spominjani »*Temelji teološke antropologije*« dvojice autora s Papinskoga sveučilišta Gregorijane, Maurizia Flicka i Zoltana Alzseghyja: *Fondamenti di un'antropologia teologica* (1970.).³² Na ovoj liniji nastaju daljnja antropološka djela sve do posljednjih godina. Od autora, ističemo dvojicu: Luis Ferrer Ladaria te Ignazio Sanna. U njihovim se djelima antropološka materija izlaže slijedeći tradicionalni red argumenata, ali koristeći obnovljene metode i sadržaje sukladno koncilskim sugestijama.

Uz ovaj tradicionalni slijed izlaganja materije javljaju se i hrabri pokušaji restrukturiranja antropološke materije u kojima »logički« slijed izlaganja antropološke

²⁸ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 31.-32.

²⁹ Usp. F. G. BRAMBILLA, *Antropologia teologica*, str. 33.

³⁰ O Brambillinoj interpretaciji opće recepcije Koncila, vidi: <http://www.queriniana.it/blog/il-concilio-nelle-nostre-mani/262>

³¹ J. FEINER, M. LÖHRER (ur.), *Mysterium Salutis: Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik*, Benzinger, Einsiedeln – Zürich – Köln, 1965.-1976.

³² Djelo je zapravo koncilski nadahnuta sinteza dvaju prethodnih manuala istih autora: *Il Creatore. L'inizio della salvezza* (1961.), te *Il vangelo della grazia* (1964.).

materije ima prednost pred »kronološkim«. Za polazište se uzima izvorna nakana koju Bog ima u svojem Sinu Isusu Kristu prilikom stvaranja čovjeka. Izlaganje se počinje s Božjim planom s čovjekom, tj. s čovjekom uzdignutim na život milosti, na nadnaravni red. Stvaranje se ovdje poima kao nužnost za elevaciju – uzdignuće na nadnaravni red. Čovjeka se ovdje promatra prije svega kao već uronjena u Krista – milost, a ne samo kao upućena na Krista – stvaranje. Logički slijed dominira nad kronološkim. Za ovaj slijed, u godinama nakon Koncila, zalažu se talijanski teolozi milanske škole: Carlo Colombo, Luigi Serenthà i Gianni Colzani.³³

Zaključak

Ono što se na temelju rečenoga može zaključiti jest sljedeće: Koncil nam ne nudi neku novost antropološkoga sadržaja nego daje naglasak na novom principu na kojem se treba temeljiti daljnji razvoj teološke antropologije, a to je kristološki princip, u svjetlu GS 22. Radi se o novom naglasku. Govori se o Kristu – »savršenomu čovjeku«. Njegovo se čovječstvo postavlja kao egzemplarno i paradigmatično.

Čini se dakle da se kristološko značenje u antropologiji postavlja prije svega eshatološki, a ne protološki.³⁴ Ipak, Koncil jasno postavlja kristološki princip kao zadaću za jedan i za drugi aspekt antropologije, tj. i za protologiju, jednako kao za eshatologiju, kako to biva već u otačkoj teologiji, počevši od Ireneja i Tertulijana, gdje Krist biva prisutan već u stvaranju čovjeka. Čovjek je stvoren na sliku Božju – Kristovu, jer Krist je savršena slika Božja na koju je čovjek stvoren. Ovisno kojemu se modelu daje prednost u izlaganju antropološke materije, »kronološkom« ili »logičkom«, sukladno tomu trebalo bi se prilagoditi i smještanje teološke antropologije unutar sveukupne studijske materije na teologiji, tj. prije ili poslije kristologije i traktata o Bogu. Stoga se u postkoncilskoj teologiji može primijetiti tendencija ujedinjavanja antropološke materije, iako ta tendencija nije uniformna ni univerzalna.

---

³³ L. F. LADARIA, *Introduzione alla antropologia teologica*, Edizioni Piemme, Casale Monferrato, ³1994., str. 29.

³⁴ L. F. LADARIA, *Introduzione alla antropologia teologica*, str. 34.-36.

THE CONTRIBUTION OF THE SECOND VATICAN COUNCIL TO THE MAN AS A THEOLOGICAL THEME

Richard Pavlić*

Summary

The article deals with the question of Council's contribution to the subject of Christian anthropology. The first part of the article brings basic historical outlines of the preconciliar theological atmosphere characterized by the theological movement called »New Theology.« The attention is focused on the need for rediscovering the dynamic biblical image of man who is open to the supernatural. To this end, the second part of the article is devoted to the conciliar anthropological theme summarized in the text and spirit of the Pastoral Constitution on the Church in the Modern World Gaudium et Spes, which offers a Christological model of approach to the mystery of man (GS 22). This model will resound in postconciliar theology which is the subject of the third part of the article. Besides the positive conciliar contributions to the development and systematization of anthropological matter, there is also mention of critical positions of certain theological names against the conciliar text itself. The conclusion notes that the conciliar Christological postulate in anthropology results in attempts of unification and systematization of anthropological matter, though these attempts have not been uniform.

Keywords: *Second Vatican Council, Gaudium et Spes, theological anthropology*

---

* Dr. sc. Richard Pavlić, Theology of Rijeka, Dislocated Studies of Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Rijeka, Croatia, Omladinska 14, 51 000 Rijeka, ripavlic@gmail.com